

THE REFLECTIONS OF NADİR ŞAH'S V. SECTION CONDITION OF JAFARILIK ON KARAHİSAR-I SAHIP SANJAK (1736-1746)

Soner ÇELİK*¹

Abstract

Turks, both before and after the acceptance of İslam, have taken on certain roles in their geography and have successfully organized themselves to establish states in the regions where they reside. This has resulted in the formation of Turkish states in a wide geography. However, this situation has sometimes led to political turmoil among Turkish dynasties, causing disputes between them. These disputes have occurred for political, religious (denominational), and commercial reasons. The subject discussed in this study is the sectarian disputes that were raised as a condition by Nadir Şah, which were included in the wars and peace agreements during the late period of the Ottoman and Safavid states and the reign of Avşar Nadir Şah. The disputes arose again when Nadir Şah took over the Avşar Dynasty by ending the existence of the Safavids, and the Sunni states in the region believed that Jafari Shiism, which was thought to be more moderate and closer to them, should have a "pillar" or an imam in the Haram Mosque and a separate Emir-i Hac. This process continued until the death of Nadir Şah. As a condition of peace, the Ottoman Empire, which represented the caliphate, managed the region of Haramayn. However, due to the Ottoman Empire's political and Sunni-centered government and state understanding these demands were met with various reactions. However, due to its current ethnic and religious structure, it preferred to negotiate the issue. The agreed-upon terms were implemented immediately on both sides. An example of this situation reflected in the Ottoman Empire's archive documents is also found in the Shariah records of Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) province. The documents reflected in the Shariah records of Karahisar-ı Sahip are copies of decrees, high orders, imperial orders, and judge's verdicts. When it is considered that the judge of Karahisar-ı Sahip enforced each order reflected in these documents as an enforcement authority, the importance of these documents emerges. Another point is that the city is located on the pilgrimage route, and it played an important role in the related organizations. The fact that the documents refer to the presence of foreign trade economically and the presence of slaves and captives sociologically in the city during the period they passed is noteworthy.

Keyword: Nadirşah, V. Sect Jafarism, Karahisar-i Sahip sheriye registry

NADİR ŞAH'IN CAFERİLİĞİN V. MEZHEP ŞARTININ KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞINDAKİ YANSIMALARI (1736-1746)

Özet

Gerek İslam öncesinde gerek İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler buldukları coğrafyada bazı roller üstlenmişler ve buldukları bölgelerde etkin bir şekilde teşkilatlanarak devlet kurmayı başarmışlardır. Bu durum geniş bir coğrafyada Türk devletlerinin teşekkül etmesine neden olmuştur. Ancak söz konusu durum Türk hanedanlıkları arasında bazen siyasi buhranların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu da aralarında çekişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu çekişmeler siyasi, dini (mezhepsel) ve ticari nedenlerden dolayı meydana gelmiştir. İşbu çalışmada ele aldığımız konu Osmanlı ve Safevi Devleti'nin son döneminde ile Avşar Nadir Şah'ın iktidarı döneminde meydana gelen savaş ve barış anlaşmalarına konu edinilen Nadir Şah tarafından şart olarak belirtilen mezhep tartışmalarıdır. Nadir Şah'ın Safevilerin varlığına son verip Avşarlar Hanedanlığının başına geçmesi ile bu tartışmalar ve savaşlar yeniden başlamış ve çevredeki Sünni devletlerin yönetimlerinde kabul görme ya da daha ılımlı ve yakın olduğu düşünülen Caferiliğin 5. Mezhep olarak Mescid-i Haramda "rükün" ya da imam buldurması ve ayrı bir Emir-i hac buldurması ekseninde yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreç Nadir Şah'ın ölümüne kadar da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin hilafet makamını temsili, Haremeyn bölgesini yönetiyor olmasından barış şartı olarak ileri sürülmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nin gerek siyasi nedenler ve gerekse Sünni eksenli iktidar ve devlet anlayışı ile yönetilmesi nedeni ile bu istekler çeşitli nedenlerle tepkiyle karşılanmış ancak kendi mevcut etnik ve dini yapısı nedeni ile de meseleyi müzakere etmeyi tercih etmiştir. Üzerinde mutabık kalınan maddeler karşılıklı olarak hemen uygulamaya

¹ Sorumlu Yazar E-mail: ssoner celik@gmail.com Doi: 10.22252/ijca.1243967

konulmuştur. Osmanlı Devleti arşiv belgelerine yansıyan bu durumun bir örneği de Karahisar-ı Sahip (Afyon Karahisar) sancağı şeri'yye sicillerine yansımıştır. Karahisar-ı sahip şeri'yye sicillerine yansıyan belgeler ferman suretleri, emr-i âlî suretleri, buyruldu suretleri ve kadı hükümleridir. Karahisar-ı Sahip kadısının görevi gereği bu belgelerde geçen her bir emri uygulama makamı olarak uyguladığı düşünüldüğünde bu belgelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer bir nokta ise şehrin hac güzergahında olması ve buna dair organizasyonlarda önemli görevler icra eden edilmesidir. Bu belgelerin geçtiği dönemde şehirde iktisadi olarak dış ticaret, sosyolojik olarak da esir ve kölelerin bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Nadir Şah, V. Mezhep Caferilik, Karahisar-ı Sahip şeri'yye sicili

Giriş

Türkler, yaklaşık olarak dört bin yıllık tarihleri süresince Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının büyük bir kesimine yayılmış olup cihan tarihinde mühim bir rol oynayan büyük uluslardan biridir. Mamafih Türk nüfuzu, tarihin kadim çağlarından günümüze gelinceye kadar, Orta Doğu, Afganistan, Kuzey Hindistan, Azerbaycan, Anadolu, Balkanlar, Doğu ve Orta Avrupa'ya kadar tesirli bir hakimiyet alanı oluşturmuştur.² Türklüğün kaynağı Türkistan ile Batı Türklüğü arasında bir çeşit köprü görevi gören, batıya doğru göç yollarının en mühimlerinden birisi de tarihi İran coğrafyasıdır.³

XV. yüzyılda, Doğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere Suriye, Irak'ın kuzeyi ve İran'ın kuzeybatısında çoğunluğu Türk boylarından oluşan dini ve siyasi bir birlik oluşturarak kendine özgü bir siyasi iktidar olarak Akkoyunlu Devletine karşı ayaklanmalar başlatarak, Safevi Hanedanlığı kuruldu.

Farklı boylardan oluşan bu birlik sonraları Kızılbaşlar olarak tanındılar.⁴ Kurucusunun adından dolayı Safeviyye olarak bilindiği Erdebili nisbesinden ötürü Erdebiliye olarak da adlandırılır. Azerbaycan'ın Erdebil şehrinde kurulmuş olup buradan yayılması hasebiyle mensupları Erdebil sufileri olarak adlandırılmıştır. Safeviyye silsilesi Safiyyüddin-i Erdebili'den başlayarak İbrahim Zahid-i Geylani, Cemaleddin-i Tebrizi, Şehabeddin Mahmud, Rükneddin-i Sücasi vasıtasıyla Ebheriyye'nin kurucusu Kutbüddin-i Ebheri'ye ulaşmaktadır.⁵ Bu silsile Hz. Ali'ye kadar dayanır. Kızılbaşlar olarak bilinen bu yapı Safevi ailesinden 14 yaşındaki İsmail'i şah olarak benimseyerek, Akkoyunlu Devleti'nin başkenti Tebriz'i ele geçirerek İran coğrafyasında yeni bir siyasi yapı olarak Safevi Devleti'ni kurdular. Safevi Devleti, yaklaşık iki buçuk asırlık tarihiyle özellikle günümüz siyasi İran'ını ve bu siyasi coğrafyada yaşayan halkları en derin şekilde etkilemiş Türk-İslam Devletlerinden birisidir. Safevilerin etkisi yalnızca İran coğrafyasıyla sınırlı kalmamıştır. Söz konusu devlet, kuruluşundan itibaren komşu devletler ve özellikle tebaasının büyük çoğunluğunu Türkmenlerden oluşan Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinin yanı sıra bu devletin Anadolu'daki demografik ve etnik yapısına devamında ise dini uygulamalarına etki etmiştir.⁶ Şah İsmail 23 Ağustos 1514'te büyük bir kısmı "Şamlu, Ustacalu, Tekelü⁷, Dulkadir⁸, Avşar" gibi Türk oymaklarıyla bezenmiş ordusuyla bugün İran'ın Hoy şehrinin kuzeydoğusundaki

² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1999, s. 41, 53-54.

³ Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, İstanbul, Enderun Yayınevi, 1988, s. 64.

⁴ Ata Mohamed Tabriz, "**Safevi Devleti'nden Sonra İran'da Siyasî İktidarların Meşruiyet Arayışları**." Bilig, No: 103, 2022, s. 96.; Kızılbaşlar için bkz., Bülent Akın, **Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır -Tarih, İnanç, Kimlik, Ocaklar ve Ritüeller-**, 2020, Kitabevi Yayınları, 37-49.; Mehmet Ersal, **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi - Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara, 2016Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 21-25.

⁵ Tufan Gündüz, Safeviler, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, İstanbul, TDV Yayınları, s. 451.

⁶ İlgar Baharlı, **Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2021. s. 209.

⁷ Tekelü; Teke-ili (Antalya) bölgesinde yaşayan Türk oymaklarıdır. Tekelülerin Safevi Devleti ile yakın ilişkileri vardır. Safevi Devleti Teke-ili bölgesine de halifeler göndermiştir. Hasan Halife ve oğlu Şahkulu da bu halifelerdendir. Hasan Halife bir defa Şeyh Cüneyd'e iki defa da Şeyh Haydar'a hizmet etmiştir. Anlatıya göre Şeyh Haydar onu kırk dervişle birlikte çilehaneye göndermiş ve kırk günün sonunda diğer dervişler erzaklarını bitirmiş ancak Hasan Halife hiç dokunmadan şeyhe geri vermiştir. Bunun üzerine Şeyh Haydar onu Teke-ili'ne göndermiştir. Hasan Halife Teke-ili'ne gittiğinde orada birçok keramet göstermiş ve etrafına birçok mürit toplamıştır. Hasan Halife vefat edince onun yerine ilahî sırlara vakıf, harikulade hallere sahip olduğuna inanılan oğlu "Baba Şahkulu" geçmiştir. Mihriban Artan, Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması'nın Sebepleri, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2019, Sayı 19, 293.; Mihriban Artan, Şahkulu Ayaklanmasında Mehdî Söylemi ve Hicrî 1000 Yılı Üzerinde Bir Değerlendirme, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2022, Sayı 25, 117.

⁸ Çaldıran savaşından sonra Yavuz Sultan Selim'in tutumunu bildiren, bir şekilde Kızılbaş-Alevi zümrelerine mensup yerleşim yerlerindeki beylerle ilişkiler kurmaya çalışan Şah İsmail, Dulkadiroğulları Beylerine mektup gönderip ilişkileri düzeltmeye çalışmıştı. Konu ile ilgili detaylı bilgi ve mektup metinleri için bk. İlgar Baharlı, **Şah İsmail Safevi'den Dulkadiroğulları'na İki Mektup**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, Bahar 2022, Sayı 101, sayfa. 37-61.

Çaldıran ovasında Sultan I. Selim'in kuvvetleriyle karşılaştı ve savaşı kaybetti. Savaşın sonunda Safevi ordusunda dağılmaya yüz tutunca Şah İsmail, savaş meydanını terk ederek hızlı bir şekilde Dergezin'e çekildi. Safevilerin yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşta ünlü Kızılbaş reislerinin pek çoğu öldü. Osmanlı Devleti açısından bu savaşın kazanımı mezhebi olmaktan çok siyasi ve askeri⁹ bir başarı idi. Bu dönemle ilgili önemli gördüğümüz hususlardan biri de Şah İsmail'in itikadi ve Mezhebi mevzularda öncelikli olarak Kızılbaşları merkezde tutmuş olması ve Kızılbaş inancına mensup olmayanları ise sadece idari görevlerle sınırlamış olmasıdır. Bu sebepten dolayı Çaldıran Savaşı'ndan sonra bu makamın yetki alanı sadece idari ve divani işlerle sınırlanmıştır.¹⁰

Şah I. Abbas döneminde Safeviler yükselişinin doruğuna ulaşmış olup, 1629 yılında ölümüyle devlet inişe geçmiştir. Halefleri, devleti içine düştüğü buhranlardan kurtarmak istese de kötü gidişata engel olamamışlardır. İran'da vuku bulan bu gelişmeler üzerine ülkenin doğu bölümünde, Horasan'da bir başka mücadele gailesinde olan Nadir, ülkesini kurtarma hususunda basiretsiz kalan II. Tahmasb'ın, Nadir'i hizmetine davet etmesi üzerine iktidarı almasına zemin hazırlamıştır.¹¹

Nadir Şah Afşar'ın (1736-1747) tesis ettiği devlet, Safevi Devletinin varisi olarak aynı coğrafyada hüküm sürmeye başladı. Bu durum, Osmanlı-Safevi ilişkilerindeki zorluklarında yükünü almasına sebebiyet verdi. Nadir Şah'ın yaşamı boyunca hem kendi bölgesinde sürdürdüğü yoğun yayımlar hem de Osmanlı'yla olan mücadeleleri yanında apayrı bir husus olan Caferiliğin beşinci mezhep olarak Osmanlı'da kabul edilmesi için yoğun bir sürece girdiği de aşikârdır. Osmanlının, Nadir Şah'ın talebi karşısında sergilediği tutum ve olayın gidişatı ve sonucu işbu çalışmamızda ele aldığımız konunun sebebinin oluşturmaktadır. Konunun genel çerçevesini ortaya koyan çalışmalar, tezler, inceleme makaleleri ve Osmanlı Arşivi Başkanlığının yayınlamış olduğu I. Mahmud-Nadir Şah mektuplaşmaları gibi doğrudan arşiv kaynakları da incelendi. Konuya katkı sunmak için Anadolu'da yansımaların örneği olarak Karahisar-ı sahip/Afyonkarahisar sancağı şer'iyye sicillerindeki kayıtlar irdelendi. Meselenin hassasiyeti nedeniyle belgede geçen kayıtlar mümkün olduğunca orijinal hali ve açıklamaları yansıtılmaya gayret edildi.

1. Nadir Şah ve Avşar Boyu

XI. yüzyıldan beri yaklaşık 200 yıl sürecek olan göçleri ile Anadolu'yu ebedi bir Türk yurdu olarak kuracak olan Oğuzlar¹², bugün Türkiye Türkleri ile Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Irak Türklerinin atalarıdır. Selçuklu ve Osmanlı hanedanları gibi tarihte cihanşümul devletler Oğuzlardan çıkmıştır.¹³ Oğuzların Türk, İslam ve dünya tarihinde mümtaz bir mevkiye sahip olan Avşarlar¹⁴ da XI. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde önemli bir rol oynayacaktır. Oğuzların cetvelinde Kayı boyundan sonra Afşarlar takip etmektedir. Bu boy'un XVI. yüzyılda Türkiye'de ve Türk oymakları bakımından uzantısı olan İran'da önemli oymaklara sahip olduğu da görülmektedir.¹⁵ Afşarlar, XIII. asırda Anadolu'da Karamanoğulları Beyliğini de ortaya çıkardılar. Nadir Şah, Afşar boyunun Kırıklı tayfasındandır. Safevi Devleti'nin tesisi ve ilerlemesinde büyük bir görev üstlenen Afşarlar, Nadir Şah Afşar'ı da Türk tarihine mümtaz bir şahsiyet olarak çıkardı. Nadir Şah'ın mensubu olduğu boyun Türk olması hasebiyle meşruiyetini sağlaması için kendisini bir Türk sembolü olan Timur'a bağlaması iktidarını pekiştirmiştir.

Afşar Türklerinin Kırıklı obasına mensup olan Nadir Şah Horasan'da 1688 yılında doğmuştur. Ebiverd bölgesi valisi ve Nadir Şah'ın hamisi olan Baba Ali Bey'in ölümü üzerine onun yerine almıştır. Askeri yeteneğini kısa zamanda gösterdiği için Abbas Mirza (II. Tahmasb) isteği üzerine ordu komutanı olmuştur. Lale devrinin sonunu getiren Patrona Halil isyanını fırsat bilip Hemedan, Tebriz ve Azerbaycan'ı Osmanlı Devleti'nden geri aldı¹⁶. 1736 yılında Mugan sahrasında yüksek rütbeli ordu komutanları, emirler, aşiret reislerinin katıldığı kurultayda Nadir Ali Han resmen şah ilan edildi ve Nadir, Avşar Hanlığı devleti de kurulmuş oldu.¹⁷ Nadir Şah, 1736-1739-1740 senelerinde çıkmış olduğu Afganistan, Hindistan ve Türkistan seferlerinde de Asya'nın büyük fatihleri arasına girmeyi başardı. Nadir Şah'ın Asya seferlerindeki başarısı tarihi bir hakikat olarak devrinin

⁹ Bu savaşın sonra Sultan I. Selim Mısır' seferi çıkmış ve Memlûklüler Devletine son vermiş ve Hilafeti ve kutsal emanetleri İstanbul'a taşımıştır.

¹⁰ Baharlı, **Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık**, s. 122-123.

¹¹ Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**, Şehir Yayınevi, 2001. s. 189.

¹² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul Yayınevi, 1999, s. 156.

¹³ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara Ün. Yayınları, 1972, s. 5.

¹⁴ Kaşgarlı Mahmut, **Divan-ı Lügat-it-Türk**, I, yay. B. Atalay, Ankara, TDK Yayınevi, 1998, s. 56.

¹⁵ Faruk Sümer, **Oğuzlar...**, s. 212.

¹⁶ Azmi Özcan, Nâdir Şah, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları, s. 276

¹⁷ Ersin Kırca, Osmanlı-İran resmi yazışmalarına göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik mezhebine Yaklaşımı (1736-1746), **Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2020, s. 393.

vermiş olduğu siyasal yapının da doğal bir neticesidir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde çözümler yaşaması, Doğu'daki Hindistan Türk İmparatorluğunun buhranlı bir durumda olması ve Türkistan hattında da güçlü bir devletin bulunmaması, Nadir Şah'ın faaliyetlerini ciddi anlamda kolaylaştırmıştır.¹⁸

Konu ile alakalı kaynaklara göre Nadir Şah, teşkilatçı, cesur, zeki ve bir o kadar da enerjik bir yapıya haizdir. Kısa süre içinde bataklık içine düşen İran'ı hızla teşkilatlandırıp, siyasi ve askeri bir nizam içerisine soktu. Mektep ve Medrese eğitimi görmemiştir. Hayatı boyunca merkez İran olmak üzere Musul, Bağdat, Dağıstan, Azerbaycan, Afganistan, Gürcistan, Hindistan ve Türkmenistan gibi coğrafyaların ruhunu sinesine alarak enerjisini ortaya koymuştur.

Nadir Şah ile alakalı bilinmesi gereken en önemli meselelerden biri de bünyesinde yaşatmış olduğu Türklük duygusudur.¹⁹ Gerek Batı Türkleri olarak Osmanlıları gerekse de Hindistan'daki Babür Devletini yönetenlerin Türk olması onun için bir gurur timsali oldu. Hindistan seferinden dönerken Osmanlı Sultanı I. Mahmut'a göndermiş olduğu mektupta kendisinin de Türkmen olduğunu ve Muhammed Şah'ın Türkmen olmasından dolayı, Hindistan yönetimini ona verdiğini bildirmiştir.

Nadir Şah, meşruiyetini dâhiyane fikirleri ve üstün bir askeri mücadele örneği vererek kazanırken, bu meşruiyetin kazanılmasında en büyük imtihanlarından biri de din meselesi üzerinde oldu. Bu dönemde, halk arasında başlıca iki önemli husus ortaya çıktı. Birinci husus, Nadir Şah'ın Sünnilere yakın tutumundan rahatsız olan aşiret ve boy beylerinin takındığı tutum; ikincisi ise bu dönem de vergilerin artmasından dolayı duyulan huzursuzluktu. Bu rahatsızlıkları bastırmak için bir taraftan Sünni Afganları askeri bir güç olarak kullanırken diğer taraftan da boy beylerinin yerlerini değiştirmeye gayret etti. Çözmeye çalıştığı bütün problemlere rağmen ülkedeki siyasi çalkantıların doruğa ulaşması üzerine Nadir Şah 1747 tarihinde Nadir Şah suikasta uğradı.²⁰ Nadir Şah'ın öldürülmesine müteakip fakirleşen İran Halkı şiddetli bir bunalımın içine yuvarlandı. Nadir Şah'ın öldürülmesine müteakip, torunu ve yeğenleri arasında yoğun bir şekilde taht mücadeleleri ortaya çıktı. Mamafih hanedan üyeleri arasında İran da siyasi birliği sağlayan olmadı. Oluşan bu siyasi kargaşa haline Kaçar Türk aşireti reislerinden Ağa Muhammed Han Kaçar son vererek, İran'da 1925 tarihine kadar devam edecek olan Kaçar Türk Hâkimiyetini tesis etti.²¹

2. Nadir Şah'ın Caferiliği İslam'ın V. Mezhebi Olarak İlan Etme Süreci ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

İmam Ca'fer-i Sadık bin Zeyne'l-Abidin bin İmam Hüseyin bin Ali bin Ebi Talib mezhebine intisap davasında bulunan ehl-i teşeyyü' ve mezhepleri: Mezheb-i Ca'feri olarak ifade edilmektedir.²² Nadir Şah Afşar, görüşlerinde Safevilerin politikasından çıkararak ılımlı bir hale getirdi.²³ Safevilerin Şii-Sünni ayrımcılığı olan on iki imam Şiiliğini esnek bir tutumla değerlendirerek Şii-Sünni birliğini sağlamak amacıyla Şia'yı, Caferi'ye adı altında dört Sünni mezhebin yanına beşinci mezhep olarak saymak gibi bir anlayışı benimsedi. Bunun temelinde ülkesinde ve bölgesinde mezhep konusunun gittikçe kangren haline almış olduğuna inanması, Şii ulemanın otoritesinin gittikçe artan baskısı olduğu²⁴, kendisinin Özbek-Safevi sınırında yaşaması dolayısı ile Sünni olduğu fikri, Kendi hanedanlığını kurunca yeni bir dini söylem getirme ihtiyacı olduğu, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini kendisinin şekillendirme isteği, bölge halkının diğer İslam dünyasından tecrit edilmiş gibi yaşıyor olması gibi nedenler öne sürülmüştür.²⁵

Bu anlayış iç politika da olduğu gibi dış politikasının da temel etmenlerinden biri oldu. Özellikle bu dönemde İslam'ın ilk üç Halifesine herhangi bir hususta söz edilmesini yasakladı. Girişmiş olduğu bu yolda ki en büyük gayesi mezhep taassubundan uzaklaşarak Şii-Sünni birlikteliğini sağlamaktı. Amacı Şiiliğin özündeki değerleri

¹⁸ Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001, s.169.

¹⁹ Faruk Sümer, **Avşarlar**, Türk Dünyası Araştırma Dergisi, Sayı 41, İstanbul, 1986, s.128. (289-315)

²⁰ Mohamed Tabriz, Ata. "**Safevî Devleti'nden Sonra İran'da Siyasî İktidarların Meşruiyet Arayışları.**" Bilig, No: 103, 2022, s. 105.

²¹ Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001, s. 168.

²² Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, haz., Paşa Yavuzarslan, Ankara, TDK, 2015. s. 165.

²³ 1736 yılında Mugan kurultayında yaklaşık 20.000 kişinin katılımıyla gerçekleşen kurultayda Nadir Ali Han'ın Şah seçilmesindeki 2 önemli sebepten birincisi Tahmasb'ın soyundan gelenler yani Safevilerin son bulması kincisi ise Şia mezhebinden Ehl-i Sünnet mezhebe geçi idi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Adnan Adıgüzel, Alper Yıldırım, I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran ilişkileri, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı VII, Cilt 4, s. 75.

²⁴ Cemil Hakyemez, **Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı**, İstanbul, 2014, s. 61.

²⁵ Ersin Kırca, Osmanlı-İran resmi yazışmalarına göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik mezhebine Yaklaşımı (1736-1746), **Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2020, s. 293.

değiştirmek olmayıp, aşırılıkları sona erdirerek yüzyıllardır süren bu çatışmanın önüne geçmekti. Sünni görüş, Nadir Şah'ın benimsemiş olduğu bu politikayı bir nevi Sünniliğe geçiş olarak görüyordu.

Nadir Şah, İran'da hakimiyetini tesis ettikten sonra buradaki geleneksel Şia anlayışını nihayete erdirerek İran'ı Caferiliğe eksenine geçirmiştir. Caferilik, Şii dini düşüncesinin Sünniliğe en yakın olan mezhebiydi. Nadir Şah Osmanlılarla yapmış olduğu savaşlardan sonra barış görüşmelerinde değişik birtakım isteklerde bulundu. Bu istekler arasında:

- 1- İran hacıları için bir emir-i hac tayin edilmesi.
- 2- Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabulü ve Mescid-i Haram'da mezheplerine bir rükün tahsis.
- 3- Osmanlıların İsfahan'da, İranlıların İstanbul'da bir şehbender bulundurması.²⁶

Böylesi ciddi bir öneri hususunda herhangi bir karara varmaları için geçmişte emsal teşkil edecek bir örneğin olmaması Nadir Şah'ın ricacı ve iş birliği yapma girişimine rağmen, Osmanlı cenahında reddedilmiştir. Bu reddin bir başka sebebi olarak da Nadir Şah'ın kariyerinin büyük bir Türk hakanı olan Timur'un üç yüz elli yıl önceki çizgisini anımsatarak yapmış olduğu fetihlerinin yönünü Doğu'ya, Afganlara, Hindistan'daki Babür Devletine ve Maverünnehir'deki Özbeklere çevirmesinden anlayabiliriz.²⁷

Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ile ilişkilerini iki bölüme ayırabiliriz. Henüz ordu komutanı iken Osmanlı Devleti'ne karşı katıldığı savaşlar, yönettiği kuşatmalar ve karşı faaliyetleri²⁸, ikincisi de Şah seçilmesinden sonraki süreçtir. Bu süreçte Nadir Şah Caferiliğin 5. Mezhep olmasına ısrar etmiştir.

3. Nadir Şah'ın Caferilik Mezhebi'nin 5. Mezhep Olarak Kabul Edilmesinin Barış Şartı Olarak Ortaya Konulmasının Karahisar-ı Sahip Belgelerine Yansması

Nadir'in Şah seçilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin de Avusturya ve Rusya ile savaşa hazırlanması nedeniyle Nadir Şah'ında Kerkük ve Arpaçay başarıları nedeniyle her iki tarafta barışa yanaşmıştı. Osmanlı Elçisi Genç Ali Paşa'nın hem Nadir'in Şah seçildiği kurultaya katılması hem de barış görüşmesi ve sınır tespiti hususu bahsedilince Nadir Şah'ın delegesinin de 5 maddelik talebi olmuştu. Genç Ali Paşa yetkisinin olmadığını söyleyip izinle ve Nadir Şahın elçileriyle birlikte İstanbul'a döndü²⁹ Bu tarihten itibaren 1746 yılında yapıla anlaşmaya kadar bu istekler ve bu isteklerle birbirine karışmış siyasi, dini tutum savaşlara neden olmuştur. Ancak bu süreç içerisinde sürekli diplomasi yolları denenmiştir. Sürekli mektuplaşmalar devam etmiştir³⁰.

Karahisar-ı sahip şeri'yye sicillerinde yukarıda izah edilen sürece ait kayıtların bulunmasının nedenlerinden birisinin surre³¹ alaylarının güzergahının üzerinde olmasıdır. Çünkü Emir-i hacc her yıl surre alayı ile birlikte İstanbul'dan tayin edilirdi. Ayrıca belgede sefer İran üzerine yapılması planlanan seferin organizasyonu için gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca belgelerde geçen ifade ile "Üsküdar'dan İran hududuna varınca devran olan eyaletler" içinde yer almıştır.

Belgenin Karahisar sancağına gelmiş olması konu ile görevlendirilen Genç Ali Paşa'nın aynı zamanda Anadolu Eyaleti mutasarrıfı olmasıdır³².

²⁶ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2010. s. 427.

²⁷ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü 1300-1923**, çev. Zülal Kılıç, İstanbul 2010, s. 323.

²⁸ Bu döneme ait Nadir'in açtığı seferler, kuşatmalar konusunda detaylı bilgi için; Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001, s. 85-108.

²⁹ Ateş 5 maddeyi şu şekilde sıralar;

"1. Nadir Şahın ülkesinde Şii akidesinin terk edildiği ve ehl-i sünnet (Caferilik) mezhebinin Sünniliğin 5. Rükününün Osmanlı Devletince kabulü,

2. Bu yeni mezhebe Mekke'de bir rükn verilmesi,

3 her sene bir İranlı emül-hac rehber olması,

4 tarafların elinde bulunan esirlerin mübadele olması ve alınıp satılmamasının men'i,

5 iki tarafında şehbender (konsolos) teatisi." Abdurrahman Ateş, Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001, s 115.

³⁰ **I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Name-i Humayun Defteri** (Transkripsiyon/Tıpkıbasım), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları. İstanbul. 2014.

³¹ Şit Tufan Buzpınar, Surre, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37, İstanbul TDV Yayınları, s. 568

³² Soner Çelik, **541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2019. s. 41-43.

Avşar Nadir Şah dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinin sürekli sürekli gerilimli bir süreç yaşanmış olması Karahisar-ı Sahip sancağında başka vesilelerle de yansıma bulmuştur. Örneğin Genç Ali Paşa'nın Anadolu eyaleti mutasarrıfı olarak İran'la anlaşma için elçi olarak tayin edildiğini, aynı şekilde Nadir Şah'ın elçisi maiyetinin yine Genç Ali Paşa tarafından karşılanacağı ve karşılama için gerekli olan tüm tedbirlerin alınması, yol masraflarının, konaklama masraflarının karşılanması, hayvanları için zahire temini hususlarını hatırlatan hattı hümayun suretinin kaydıdır³³. Bu hattı hümayunda İran elçisi ve maiyetindekilerin kalacakları han ve konakların teftiş edilmesi ve tezyin/süsleme yapılması istenmektedir³⁴.

İran'la barış görüşmelerinde şartlardan birisi de esirlerin serbest bırakılması konusu olduğu için bu konu karşılıklı olarak hemen sonuca bağlanmış ve belgede geçen ifadesi ile "dersaatümde ikamet edecek İran mutemedi marifetiyle" şeklinde esirler, tüccarlar serbest bırakılmıştır³⁵. Belgede geçen "Acem üserasından müslimi ü'l-mille Olanların bey' u şıraları men'-i külli ile men' u ref' olunmak üzere tenbih-i humâyunum olunmuş idi" cümlesi dikkat çekicidir. Çünkü mezhep tartışmalarının başka Müslüman kimliğinin başka olduğu bu ifade ile açıkça ortaya konulmuştur. 1149 senesinde Karahisar valisine hitaben yazılan dilekçede de meselenin bir başka boyutu ortaya çıkmıştır. Acem esirlerinin serbest bırakılacağına dair fetva verilmiş ve fermanlara da yansımış olunca Hayrullah Bey adlı kişi iki tane İranlı cariyesini seferi hisardan aldığı, bunları alıp satmadığı ama yine de de İne'de kalebent (mahbus) edildiği bunları ispat edebileceğini söylediği için teftiş edilmesi için kadıya havale edildiği anlaşılmaktadır. Daha da ilginç yönü belgenin ekinde halimize merhamet et bari oğlumu alayım dediği ve oğlunun mübaşire teslim edildiği kaydı bulunmaktadır³⁶.

Ancak bir başka sicil kaydında ise Nadir Şah'ın barış görüşmelerine şart koştuğu maddeler ve Osmanlı Devleti'nin meseleye yaklaşımını göstermektedir. Afyonkarahisar (Karahisar-ı sahip) şeri'yye sicillerine kaydı yansımış belge aynen şöyledir.

'Asakir-i İslâm'a sefer emr olunduğu ber-mûceb-i fetvâ-yı şerif üzere sadır buyurulan hatt-ı hümayûn şevket-makrûn Şah İsmail evladından Acem şahı olan Tahmasb Şahı katl ve yerine şah olan Nadir Şah ehl-i İran'dan bin sebb ve rızâ ref' ve İslâmiye kabul itirdub ânların beyninde muhtarları olan mezheb-i Ca'feri hak ve sahihdir deyu tasdik ve mezâhib-i erba'a ki Hanefi ve Malik ve Şafi'i ve Hanbeli mezâhibine bu dahi hams olmak üzere 'add ve ilhak olunub ve Beytüllahü'l-Haram'ın rûknlerinden bir rûkn mezheb-i Ca'feri erbabına ta'yîn olunmasını benden iltimas ben dahi sahra-yı Mağan'da şah olduğum vakit ânlar ile bu emrin husûlünü ta'ahhüd itmiş idim deyu muktedâ-yı e'imme-i dîn-i mübîn Numan bin Sabit Radiyallahu Te'âlâ 'anhü mezâhibi üzere olub hükkâm-ı şer' esbah-ı akvâl eimme-i hanefiyye ile hükm ve tenbih iderek takallub-ı kazâ eyliyen sultan-ı ed-din ve'l-bahreyn Hadimü'l-Haremeyn eş-şerîfeyn sultanü'l-İslâm ve'l-müslimin Edâma'llahu Te'âlâ ilâ yevmi'd-din hazretlerine birkaç def'a elçiler ile nâmeler gönderub bu mezheb-i Ca'feri hakdır deyu tasdik ve kabul ve mezheb-i erba'aya hams olmak üzere add idek deyu teklif itdikleri mezhebi şî'a mezhebi olduğu kenduye bâ'is olunan sevâ-i a'zam ve 'ulemâ-yı ilâm a'lâsiyla.ma'lûm olduktan sonra i'tikad gibi 'ilmde dahi 'İndallahu Te'âlâ hak-ı vahid olub mu'tad olmamağla muktedâmız olan İmâm-ı A'zâm mezhebinde mü'ellif ketb-i fıkıhiyyede e'imme-i ehl-i sünnet katında mer'i ve mu'teber Ca'feri unvanıyla ma'ruf mezheb tahrîr olunmayub ve tashih-i mezheb-i e'immemizin re'y ve tahrîrlerine ve ânlardan nakl-i sarîh mevkûfdur deyu 'özü-şer' tahrîrinden mâ'adan lediyyü'l-hâce-i bast mezâhib ile mahzur-ı şer' inhâ olunur deyu ittîfak-ı 'ulemâ-yı a'zam ile cevab-ı şer'si testir ve Harem-i Şerîf'de vâki mezâhib-i erba'aya mahsus erkân-ı mezâhib-i erba'ada evkât-ı hamisede 'akd-ı cema'at ile salavat-ı mektûbeyi edâya kıyam idilse imamların yerine iktida ile edâ-i salavat itmeleri dahi tahrîr olunduktan sonra ba'de'l-vusûl yine şah-ı mezbûrun nâme gönderub mezheb-i Ca'feri hakdır deyu tasdik ve kabul ve mezâhib-i erba'aya hamis olmak üzere 'add idek ve el-l'rak-ı 'Arab ve ba'zı âfil-i izn-i ticâresi memleketlerinden tasarruflarında olan Timur Han'ın istila itdikleri memleketlere dahi istila 'ilavesiyle mezâhib-i erba'aya mezheb-i Ca'feri olmak üzere tasdik ve kabul teklifinde sabr ve ahrâr ve kasd-ı ihzâr izhar itmeğîn mezheb-i mesfûr ise i'tikad ve 'ilmde ve usûl ve fûru'da fırka-i naciye-i ehl-i sünnet ve cema'ate muhalif olub Ashab-ı Kiram rıdvânü'llahu Te'âlâ aleyhim ecma'in hâzeratına ta'an kadîh ve ba'zı 'adâvete mebni olan mezahib-i şî'adan İmamiyye isna-yı 'aşerî'yye fırka-i sünnete mahsus mezheb olduğu yedlerinde olub hâlâ ânınla 'amel itdikleri kitab-lem'a ve şerhi Ravzatü'l-Behiyye ve sâ'ir kütb-i şî'adan müstefad ve bi'l-müşahade hâl ve şanlarına vakıf 'adâl-ı müslimîn ihbarlarından ma'lûm olduğundan gayri Ca'feriye ismiyle ta'kib olunan mezheb kütb-i kelâmdan melûl değildi fark-ı mezâhib-i şî'adan ma'dud ve hâl ve şanı ber-vech-i tafsîl ânda serd ve dine mu'teberât ketb olunan Alaaddin Semerkandî'nin mizan usul-ı tam kütüb-i müstezânide ve İbn-i Hemam'ın tahrîrinde ve şurûhunda kalkadem mine'r-râfizü'l-kubu bi'l Ca'feriyye deyu tasrih ve tahrîr

³³ Çelik, 541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159) s. 16.

³⁴ Çelik, 541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159) s. 16.

³⁵ Çelik, 541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159) s. 20-22.

³⁶ Çelik, 541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159), s. 24-24

olunub böyle mezâhib-i şî'i hakdır *deyu tasdik ve kabul ve mezheb-i hamis itdirdum deyu 'inad ve ısrar ve sa'yi bi'l-fesad ile ve nâ-müslimini istihlal ve emval ve 'iyallerini garet kasdıyla 'asker çeküb asâr-ı rafz ve şî'ayı diyar-ı ehl-i sünnet ve cema'atde 'alenen icra ve Dârü'l-İslâmiyyeye hücum* eyleseler şerr ve fesadlarını def için sultanü'l-müslimin Zıllu'llahu Te'âlâ fi'l-arzın hazretleriyle 'âmme-i müslimine mezbûrlar ile **kıtâl-i şerr ve 'acilen beyan buyrula**.³⁷

Belgede geçen bazı ve meseleye tarafların nasıl baktığına dair önemli ip uçları veren ifadeleri şu şekilde irdelenebiliriz.

Belgeye yansıyan Nadir Şah cephesinin isteklerini şu şekildedir.

Mescid-i Haramda Rukn isteği: "Hadîmü'l-Haremeyn eş-şerîfeyn sultanü'l-İslâm ve'l-müslimin Edâma'llahu Te'âlâ ilâ yevmi'd-din hazretlerine "ifadesi kullanarak meseleye de cevap vermiştir. Osmanlı Devleti bu konuyu kendisinin sahip olduğu siyasi iradeye karşı hamle olarak algılamış olmalı ki Yavuz Sultan Selim'in ifadesini kullanmayı sürekli tercih etmiştir.

Bu isteğin fıkhi cevabı olarak; "*Numan bin Sabit Radiyallahu Te'âlâ 'anhü mezâhibi üzere olub hükkâm-ı şer' esbah-ı akvâl eimme-i hanefiyye ile hükm ve tenbih iderek takallub-ı kazâ eyliyen*" Osmanlı padişahlarının mensup olduğu mezhep olarak Osmanlı Devleti konuya cevap olarak Hanefî fıkhnı esas aldıklarını belirtmişlerdir. Bu kaydın yansıması Anadolu'daki kadınlara da meseleye merkez iktidarın böyle düşündüğünün bir işareti olarak da düşünülebilir.

Ayrıca bu konuya ikinci açıklama olarak da "Alaaddin Semerkandî'nin mizan usul-ı tam kütüb-i müstezânide ve İbn-i Hemam'ın tahrîrinde ve şurûhunda kalkadem mine'r-râfizü'l-kubu bi'l Ca'feriyye deyu tasrih ve tahrîr olunub böyle mezâhib-i şî'i hakdır" ifadesinde kendi itibar ettikleri kitaplardaki bilgileri bize sunuyorlar anlamı çıkartılabilir.

Bu konuya ilave olarak "**Ashab-ı Kiram rıdvânü'llahu Te'âlâ aleyhim ecma'in hâzeratına ta'an kadîh ve ba'zı 'adâvete mebni**" ashab-ı kiram yapılan hakaretlerin de ehl-i sünnete mugayir olduğunu işaret etmektedir.

İlimli yaklaşım olarak; "*ittifak-ı 'ulemâ-yı a'zam ile cevap-ı şer'si testir ve Harem-i Şerîf'de vâki mezâhib-i erba'aya mahsus erkân-ı mezâhib-i erba'ada evkât-ı hamisede 'akd-ı cema'at ile salavat-ı mektûbeyi edâya kıyam idilse imamların yerine iktida ile edâ-i salavat itmeleri dahi tahrîr olundukdan*" normal 5 vakit namazı orada bulunan imamlara uyararak kılabilirsiniz bunda sakınca yok diye ulema ittifakıyla cevap verildiği kayıt altına alınmış bulunmaktadır.

Siyasi bakış açısı olarak "*asker çeküb asâr-ı rafz ve şî'ayı diyar-ı ehl-i sünnet ve cema'atde 'alenen icra ve Dârü'l-İslâmiyyeye hücum* eyleseler şerr ve fesadlarını def için" madem ki 5. Mezhep olarak kabul istiyorsunuz ne diye Müslüman beldelerine saldırıyorsunuz şeklinde bakış açısına şer ve fesat çıkarmakla suçluyorlar. Bunun için cihat fetvasının çıkış noktasını oluşturuyor.

Belgede yazım diplomasisi olarak "mezheb-i mesfur" ifadesi kullanımı dikkat çekmektedir. Klasik yazışmalarda geriye dönük atıf zarfı kelimesi olarak "mezbur, mezkûr" kullanımı beklenirdi. Mesfur ifadesi iplerin gerildiği gibi bir izlenime yol açmaktadır.

Sonuç

Osmanlı ulemasının ve bürokrasisinin V. Mezhep konusuna yaklaşımında en açık tavrı koyan Osmanlı İran ilişkilerindeki mezhepler arası konularda net tavrı koyan etkili kişi Darüssaade ağası olan Hacı Beşir Ağa'dır³⁸. Caferilik meselesinin Osmanlı cenahında kabul edilmemesinde büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Hacı Beşir Ağa'nın tutumu şu şekilde olmuştur.

³⁷ Gülay Porgalı, **Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahib) 1741-1743 (H. 1154-1156) Tarih ve 542 Numaralı Şer'iyye Sicili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü üniversitesi, Malatya, 2019. s. 311.

³⁸ "*Darüssaade Ağalığı görevine 1717 tarihinde geçip, 1730 da III. Ahmet'in tahtan indirilmesine kadar geçen süreç ilk dönemidir. Bu dönemde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olması hasebiyle devlet yetkilerini kendi bünyesinde toplamış olması, Beşir Ağa'nın ön plana çıkmasını engellemiş, Damat İbrahim Paşa'nın gölgesinde kalmıştır. Beşir Ağa'nın ikinci dönemi ise 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanına müteakiben III. Ahmet'in devrilmesi ve yerine I. Mahmut'un (1730-1754) padişah olarak seçilmesiyle başlar. Beşir Ağa, 1746 yılında ölümüne kadar geçen süre zarfı içerisinde devletin dahili ve harici siyasetinde pek çok rol oynamış ve döneme damgasını vurmaya başlamıştır.*" Ayhan Ürkündağ, **Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversite, Afyonkarahisar 2017, s. 28)

Osmanlı Devleti ile Nadir Şah'ın temsilcileri arasında yapılan barış görüşmelerini yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Caferiliğin³⁹ Beşinci mezhep olarak Osmanlı'da kabul edilmesi ve diğer şartları da talep ettiklerini beyan etmişlerdir.⁴⁰ Osmanlı Devlet adamlarının bir kısmı Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi fikrini savaşın sona ermesi adına olumlu karşıladı. Uzun bir süredir devam edegelen bu savaşlarda hem Osmanlı hem de İran'da kurulan Türk Devletleri madden ve manen büyük sıkıntılar çekmiş, binlerce askerin ölmesine yol açmış ve bu dönemde batıdaki düşmanlar güç kazanmıştı. Tüm bu sebepler ele alındığında, bu duruma olumlu bakanların başında Reisülküttap Ragıb Mehmed Efendi geliyordu. Lakin onun olumlu görüşlerine karşı Hacı Beşir Ağa yoğun bir şekilde muhalefet ederek onu sert bir şekilde uyarmıştır. Hatta Beşir Ağa kendisinin hayatta olduğu süre zarfı içerisinde kesinlikle bu mezhebin kabul edilmeyeceğini de beyan etmiştir. Hacı Beşir Ağa Osmanlıdaki nüfuzu sayesinde dış siyasette Osmanlılar ile Nadir Şah arasında oluşacak olan barış antlaşmasını engelleyenlerden biri olarak tarihe geçmiştir. Nadir Şah'ın isteklerine şiddetle karşı çıkması Osmanlı-İran savaşlarının süregelmesinde önemli bir etkiye haiz olmuştur.⁴¹ Her ne kadar Nadir Şah bu konuda ısrar etmiş olsa bile kendisine belgelerde yansıyan ifadelerle "nadir Bahadır Şah, Memalik-i Acem Ali şahı hazretleri, nasifet-penah gibi ifadeler kullanılmıştır⁴². Kanaatimiz odur ki Nadir Şah'ın hem gönlünü alma hem de Türk asıllı olması bu tür ifadelerin kullanılmasında etken olan amillerdendir.

Kaynakça

- Abdurrahman Ateş, **Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001.
- Adnan Adıgüzel, Alper Yıldırım, I. Mahmud dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran ilişkileri, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı VII, Cilt 4, 2017, (59-96)
- Mihriban Artan, Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması'nın Sebepleri, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2019, Sayı 19, (285-312)
- Mihriban Artan, Şahkulu Ayaklanmasında Mehdî Söylemi ve Hicrî 1000 Yılı Üzerinde Bir Değerlendirme, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2022, Sayı 25, (103-136)
- Bülent Akın, **Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır -Tarih, İnanç, Kimlik, Ocaklar ve Ritüeller**, Kitabevi Yayınları, 2020.
- Mehmet Ersal, **Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Ahmet Caferoğlu, **Türk Kavimleri**, İstanbul, Enderun Yayınevi, 1988
- Ata Mohamed Tabriz, "Safevî Devleti'nden Sonra İran'da Siyasî İktidarların Meşruiyet Arayışları." Bilig, No: 103, 2022, (95-118)
- Ayhan Ürkündağ, **Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversite, Afyonkarahisar, 2017.
- Azmi Özcan, Nadir Şah, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 32, İstanbul, TDV Yayınları
- Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü 1300-1923**, çev. Zülal Kılıç, İstanbul, Timaş Yayınevi, 2010.
- Cemil Hakyemez, **Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014.
- Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.
- Ersin Kırca, Osmanlı-İran Resmi Yazışmalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik Mezhebine Yaklaşımı (1736-1746), **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2020, (392-407)
- Faruk Sümer, Avşarlar, **Türk Dünyası Araştırma Dergisi**, 1986, (289-315)

³⁹ Caferilik hakkında geniş bilgi için bkz. Hayreddin Kahraman, Ca'feriyye, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 4-10.

⁴⁰ Osmanlı Devleti ve Nadir Şah'ın temsilcileri arasındaki görüşme ve tartışmaları araştırmak için bkz... Koca Ragıp Mehmet Paşa, Tahkik ve Tefvik, Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 3-161.

⁴¹ Ayhan Ürkündağ, **Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa ve Hayratı**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversite, Afyonkarahisar 2017. s. 28-69-70-146.

⁴² Çelik, **541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159)**, s. 20-22

Faruk Sümer, **Oğuzlar**, Ankara, Ankara Üniv. Yayınları 1972

Gülay Porgalı, **Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahib) 1741-1743 (H. 1154-1156) Tarih ve 542 Numaralı Şer'iyye Sicili**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya, 2019.

Hayreddin Kahraman, Ca'feriyye, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul, TDV Yayınları

Ilgar Baharlı, **Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık**, İstanbul, 2021

Ilgar Baharlı, **Şah İsmail Safevi'den Dulkadiroğulları'na iki Mektup**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları, Sayı 101, 2022, (37-61)

İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999

Kaşgarlı Mahmut, **Divan-ı Lügat-it-Türk**, I, yay. B. Atalay, Ankara, TDK Yayınları, 1998.

Koca Ragıp Mehmet Paşa, **Tahkik ve Tevfik**, Haz., Ahmet Zeki İzgöer, Kitabevi, İstanbul, 2003.

Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Name-i Humayun Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2014.

Soner Çelik, **541 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili 1736-1747 (H. 1154-1159)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya, 2019.

Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, haz., Paşa Yavuzarslan, Ankara, TDK, 2015.

Şit Tufan Buzpınar, **Surre**, TDV İslam Ansiklopedisi, C 37, İstanbul TDV Yayınları

Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013.